

О. Ставицький // Social-science : укр. наук. журн. «Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації». — 2012. — № 2. — Режим доступу : <http://social-science.com.ua/article/529>.

15. Ткаченко О. Соціокомунікативні принципи та особливості проведення медіа-кампанії «Колективізація» / О. Ткаченко // Образ. — 2014. — Вип. 15. — С. 130—135.

16. Фудорова О. М. Роль мас-медіа у формуванні громадської думки щодо осіб із обмеженими можливостями: експертні оцінки / О. М. Фудорова // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. — 2012. — № 993. — С. 117—125.

17. Яшенкова О. В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. / О. В. Яшенкова. — К. : Академія, 2011. — 304 с.

УДК 316.776:364

М. В. Бутиріна

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Мас-медійний образ людей із особливими потребами

Бутиріна М. В. Мас-медійний образ людей із особливими потребами. Стаття репрезентує мас-медійний образ людей із особливими потребами. Виокремлено тематичні блоки, у рамках яких мас-медіа формують уявлення про людей із особливими потребами. Зокрема, представлено теми безбар'єрного середовища, інклюзивної освіти, засобів реабілітації людей із особливими потребами, соціальної адаптації дітей із особливими потребами. Особливу увагу приділено мас-медійній рецепції теми паралімпізму і її ролі у формуванні образу людей із особливими потребами. Вказано напрямки оптимізації інформаційної політики щодо інвалідів.

Ключові слова: *люди з особливими потребами, мас-медійний образ, інклюзивна освіта, адаптація, паралімпізм.*

Бутиріна М. В. Масс-медийный образ людей с особыми потребностями. Статья представляет масс-медийный образ людей с особыми потребностями. Выделены тематические блоки, в рамках которых СМИ формируют представления о людях с особыми потребностями. В частности, представлены темы безбарьерной среды, инклюзивного образования, средств реабилитации людей с особыми потребностями, социальной адаптации детей с особыми потребностями. Особое внимание уделено масс-медийной рецепции темы паралимпизма и ее роли в формировании образа людей с особыми потребностями. Указаны направления оптимизации информационной политики в отношении инвалидов.

Ключевые слова: *люди с особыми потребностями, масс-медийный образ, инклюзивное образование, адаптация, паралимпизм.*

Butyrina M. Mass-media image of people with special needs. The article represents the mass media image of people with disabilities. Thematic blocks within which the media shape the idea of people with special needs are allocated. In particular, the topics of barrier-free environment, inclusive education means of rehabilitation of people with special needs, social adaptation of children with special needs are presented. Particular attention is given to the mass media reception of paralimpizm and its role in shaping the image of people with special needs. The directions to optimize information policy in respect the disabled is shown.

Keywords: *people with special needs, mass media image, inclusive education, adaptation, paralimpizm.*

Ставлення до людей із особливими потребами є маркером зрілості суспільства. Ця категорія людей тривалий час залишалася і наразі залишається найбільш незахищеною та ізольованою від соціуму. Певний час відкрите обговорення проблем цієї групи було непопулярним. Саме тому наразі важливо формувати адекватне ставлення суспільства до людей із особливими потребами, зокрема й через мас-

медійний дискурс.

У вітчизняних засобах масової інформації теми, що стосуються людей із особливими потребами, актуалізувалися у 1990–2000-х роках. Це зумовлено тим, що політичні та економічні реформи часів перебудови в СРСР і в пострадянській Україні важко відбилися у першу чергу на становищі найбільш соціально вразливих верств населення, серед яких були й люди за-

значеної категорії. За таких умов актуалізувалася потреба глибше вникати в життя цього сегменту членів суспільства й предметно опікуватися їх проблемами.

Отже, метою розвідки є систематизація репрезентованих у мас-медіа уявлень про людей із особливими потребами. Завданнями передбачено виокремлення тематичних векторів, що в той чи інший спосіб торкаються означеної проблеми; виявлення представлених медіадискурсом соціальних ролей інвалідів; визначення оптимальних підходів до висвітлення зазначеної тематики і формування образу людей із особливими потребами.

Об'єктом розвідки є мас-медійний образ вказаної категорії людей. Предметом – тематичні блоки, у рамках яких мас-медіа формують уявлення про людей із особливими потребами.

Сьогодні захист прав і соціальна інтеграція людей із особливими потребами стають пріоритетним напрямком соціальної політики в Україні й в світі. Поліпшення їх становища та зміна стереотипів ставлення до них, зокрема й мас-медійних, стають питаннями державної значущості.

У західноєвропейських країнах особливості медіарецепції людей із особливими потребами безпосередньо пов'язані із концепцією відкритого громадянського суспільства. Відповідно до неї країни із ліберально-демократичними засадами управління відмовляються від ідеї унітарного соціуму, кожен член якого має відповідати певному стандарту. Утворюється уявлення про рівноправність мікросоціумів, про неприпустимість соціального маркування національних, етнічних, політичних, релігійних, а також фізично або інтелектуально специфічних меншин. Нові суспільні підходи фіксуються у законодавстві на рівні світової системи (Декларації ООН).

Зокрема, у Конвенції ООН про права інвалідів зазначається, що інвалідність — поняття, яке еволюціонує, і воно не має заважати людям із особливими потребами повно й ефективно брати участь у житті суспільства нарівні з іншими. Ратифікувавши Конвенцію у 2009 році, Україна зобов'язалася не допускати дискримінації стосовно таких людей, приводячи національне законодавство у відповідність до міжнародних стандартів. У медіадискурсі це питання проблематизується в різних контекстах, зокрема й через медіаобраз людей із особливими потребами.

З метою вивчення такого образу у вітчиз-

няному медіапросторі ми звернулися до видань „День”, „Дзеркало тижня”, „Коментарі”. Для визначення основних модусів у репрезентаціях цієї категорії людей було відібрано публікації, що містили концепти «люди з особливими потребами», «діти з особливими потребами», «інваліди», «інвалідність».

У результаті аналізу було виділено кілька домінуючих тем, у контексті яких сформувався образ людей із особливими потребами.

Перша тема. Безбар'єрне середовище, або як зробити міське середовище зручним для людей із особливими потребами. Про це журналісти пишуть найчастіше. Не рідко навіть експериментують на собі, сідаючи в інвалідний візок і вирушаючи у ньому подорожувати містом. У таких публікаціях зазначається, що проблема безбар'єрності вирішується дуже повільно.

Значною мірою тема безбар'єрного простору була актуалізована у зв'язку із Євро-2012, хоча перші законодавчі акти з'явилися ще у 2007 році. У мас-медіа порушувалися питання створення безбар'єрного середовища (а в ідеалі — застосування у державі норм і принципів універсального дизайну), що визначалися як головна ознака цивілізованої країни, котра поважає і забезпечує права всіх своїх громадян, незалежно від їхнього фізичного стану. Здійснивши відповідний моніторинг, видання «Дзеркало тижня» з прикрістю констатувало «Жодна влада в Україні так і не змогла розв'язати проблему безбар'єрності» (Петровський В. «Безбар'єрів». – ДТ. – 30.11.2012 [2]).

Друга тема. «Інклюзивна освіта» – ця проблема обговорюється у пресі останнім часом все частіше. Аналізуються різні підходи і моделі, нормативно-правове забезпечення спеціальної освіти, конкретний вітчизняний досвід, який впроваджується повільно через неоднозначне до нього ставлення в суспільстві і вчительському співтоваристві („Чи є майбутнє в дітей із синдромом Дауна в Україні?”. – ДТ. – 26.06.2013; „Хто там стукається до мене в клас?”. – ДТ. – 14.03.2013 [2]). Ключовою думкою цих публікацій є твердження про те, що всі малюки можуть стати повноцінними членами суспільства за наявності відповідної психологопедагогічної та медичної підтримки.

Третя тема. «Медичні та технічні засоби реабілітації людей із особливими потребами». Тут йдеться про забезпечення цієї категорії людей ліками, про можливості адаптивної фізкультури, різних видів терапії. проблеми протезування тощо.

Четверта тема. «Проблеми соціальної адаптації дітей із особливими потребами». Ця тема, звичайно, звучить надзвичайно гостро, оскільки держава наразі не надає необхідної допомоги сім'ям, які мають дітей-інвалідів. Окрім того, журналісти розповідають про позитивний досвід дитячих реабілітаційних центрів та інтернатів. В окремих публікаціях йдеться про те, як зробити інтернати для дітей-інвалідів більш людськими. Обговорюються проблеми матеріального та медичного забезпечення цих установ. Нерідко в цих публікаціях звучить заклик про допомогу.

У періодиці знаходимо також ряд публікацій, які стосуються порушень прав інвалідів, а також матеріалів, що роз'яснюють і коментують їх права, які могли б стати для них надійним «керівництвом до дії» („Боротьба з дискримінацією інвалідів: судові перемоги”. – ДТ. – 21.02.2014; „В Україні 2,7 мільйонів інвалідів, кожен другий – працює”. – ДТ. – 2.12.2011; „Пастка для інвалідів”. – ДТ. – 14.01.2009; „Інвалідність моральності і групи”. – ДТ. – 29.12.2010 [2]).

Зазначається, що повною мірою у цьому напрямі наша держава не працює. А відтак фіксуються численні порушення прав людей із інвалідністю, зокрема у сфері опікунства, опіки та всиновлення дітей.

Наприклад, у статті під промовистою назвою «У Європі інвалідність – не перепона для всиновлення. Чому не так в Україні?» (ДТ. – 11.07.2014 [2]) порушується питання негативної соціальної стигматизації людей із особливими потребами. Представлено декілька портретів таких людей, що руйнують усталені стереотипи про неможливість продуктивної інтеграції їх у соціум, виконання ними гуманітарних функцій на кшталт всиновлення дітей. Родину Імереллі представлено як активних правозахисників, які, не зважаючи на інвалідність, виховали дітей, мають опікунство й допомагають іншим адаптуватися в повсякденному житті.

Безумовно, проблему становить те, що у медіадискурсі майже відсутні розповіді про повсякденне життя людей із особливими потребами, про те, як конкретні люди інтегруються в суспільство, як відбувається їх соціалізація, як вони вчаться, працюють, як долають вимушену самотність, як створюють сім'ї, як проводять вільний час тощо. Якщо говорити про медіаобраз людей із особливими потребами, то тут виокремлюються такі ролі.

Доволі значний масив публікацій репрезен-

тує таких людей як благоотримувачів. При цьому донорами благ найчастіше виступають держава, регіональна влада, приватний сектор, громадські організації.

Люди з особливими потребами також постають у медіа як самостійні актори, що здатні досягти висот у різних соціальних сферах.

Соціальна активність цієї категорії людей представлена читачеві через такі види діяльності – спорт, туризм, творчість, суспільна активність.

Безумовно, найпоширенішим у репрезентації активності й самостійності людей є тема паралімпізму. Цей різновид спорту подається у ЗМІ як можливість найповнішої реалізації інвалідами потреб вищого рівня. Тема розкривається у жанрах інтерв'ю, надаючи паралімпійцям можливість передати суспільству свій непересячний досвід боротьби за перемогу. У журналістських матеріалах вони постають як люди незламної волі, сили духу, гідної мотивації (наприклад, у матеріалах «Українець Роман Павлик виграв золото Паралімпійських ігор в забігу на 200 метрів». – ДТ. – 7.09.2012; «Українець Віталій Лук'яненко став дворазовим чемпіоном Паралімпіади»; «Паралімпійці з України заробили у Сочі-2014 понад 20 мільйонів гривень призових»; «Українські паралімпійці в Сочі переступили рубіж в 20 медалей» [2] тощо). Наші паралімпійці представлені тут як бездоганні спортсмени, що неодноразово підіймалися на п'єдестал пошани, здобуваючи славу своєї країні.

«Людина може мати інвалідність, – зазначає в інтерв'ю газеті „День” В. Сушкевич, президент Національного параолімпійського комітету, – але якщо у неї є воля, бажання поборотися за себе, у неї відбувається мобілізація всіх сил для того, щоб спробувати досягти хороших результатів. Відбувається найвищий вияв фізичних, психологічних можливостей особистості. Тому паралімпійський спорт я вважаю унікальним досягненням усього людства» („Чемпіон інвалідом бути не може”).

Слід зазначити, що паралімпійська тема активно розроблялася у ЗМК у період Сочінської Олімпіади-2014, де наші спортсмени постали як виразники гідності й національного духу на території країни-окупанта. Певний час темою № 1 у вітчизняних медіа була принциповість і мужність Людмили Павленко, яка вийшла на церемонію закриття Олімпіади із закликами до миру і на вимогу організаторів відмовилася зняти напис.

Отже, розвиваючи тему паралімпізму, вітчизняні ЗМІ роблять значний внесок у поширення позитивного образу людей із особливими потребами й ідеології соціальної самостійності інвалідів.

Варто також зацентувати на оптимізації підходів до створення образів людей із особливими потребами. На нашу думку, найбільш прийнятним форматом тут є невігдані індивідуалізовані історії таких людей, представлені від першої особи. Це унеможливує викривлення й некоректні оцінки. Продуктивним є також жанр інтерв'ю, який дозволяє людям із особливими потребами висловитись з приводу проблем, що їх турбують.

Узагальнюючи мас-медійні підходи до висвітлення проблем людей із особливими потребами, медіакритик І. Виртосу вказує на дві тенденції – «героїзація» інвалідності («мовляв, як ця мужня людина – без рук та ніг (спокуса деталізації інвалідності) – піднялася на Говерлу, перепливла Дніпро, здобула вищу освіту, дійшла через тисячу й одну перешкоду на роботу...» [1]) та висловлення жалості до людей із особливими потребами («людина, яка має інвалідність, подається як споживач, як немічна особа, яка потребує тотальної турботи й захисту, і сама ні на що нездатна» [1]). На її думку, обидва підходи є хибними, оскільки ними передбачені неправильні акценти у поданні теми інвалідності. Медіакритик вважає, що журналісти мають у своїх матеріалах «спонукати людей із інвалідністю відстоювати свої права, звільня-

тися від «зручної» споживацької моделі, коли всі навколо винні, бо я «інвалід»; писати про людину з активною громадянською позицією, розривати «шаблон»: і від «я – пацієнт» переходити до «я – громадянин і я цінний для суспільства» [1].

Іншими словами, ключовим концептом у медіарецепції людей із особливими потребами має бути концепт «людина». Окрім того, журналісти, що мають певні можливості впливу на суспільно-політичні інституції, можуть значною мірою сприяти поліпшенню життя людей із інвалідністю. На думку головного редактора газети для людей із інвалідністю «Репортер в ім'я життя» О. Радіонова, мас-медіа мають «не лише делікатно писати про життя людини-інваліда, а й згодом допомогти у вирішенні проблем таких людей» [3].

Таким чином, ми маємо замислитися над соціальною адаптацією людей із особливими потребами методами інформаційної підтримки, за допомогою мас-медійних технологій. Оптимізація інформаційної політики щодо інвалідів передбачає розвиток основних напрямків інформаційної підтримки людей із обмеженими можливостями здоров'я, у тому числі технологічних (розширення числа каналів поширення інформації про інвалідів), змістовних (підвищення соціальної значущості проблем людей, що мають обмеження здоров'я, створення позитивного образу інвалідів), навчальних (створення мережі освітніх центрів для людей із обмеженими можливостями здоров'я).

Література

1. Виртосу І. Немає інваліда. Є людина [Електронний ресурс] / І. Виртосу. — Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/authors_view/nemae_invalida_e_lyudina/.
2. Дзеркало тижня : міжнар. сусп.-політ. тижневик. — 2009—2014.
3. Роль засобів масової інформації в процесі інтеграції інвалідів у суспільство [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://uanews.rv.ua/other/2013/11/25/1046.html>.